

 Daniel Slivka¹

 <https://orcid.org/0000-0002-5641-8508>

PREŠOVSKÁ UNIVERZITA V PREŠOVE

 <https://ror.org/02ndfsn03>

Prostredie človeka a jeho hodnotová interpretácia v tradícii judaizmu

 <https://doi.org/10.15633/9788363241032.16>

Posvätné texty Písma nám od začiatku predstavujú Boha ako Stvoriteľa všetkého, čo jestvuje. Boh daroval človeku prírodne prostredie všetkým a jeho používanie pre nás predstavuje zodpovednosť voči všetkým, voči budúcim generáciám i celému ľudstvu. Skutočnosť, že Boh stvoril všetko, v zmysle židovsko-kresťanskej tradície vyjadruje pravdu, že všetko je závislé od Božieho rozhodnutia a celé stvorenstvo je Božím slobodným darom. Špecifický dar Stvoriteľa k stvorenstvu však spočíva na človeku osobitne v skutočnosti, že Boh človeka stvoril na svoj obraz. Človek, ktorý je stvorený na Boží obraz, je zástupcom Boha takým spôsobom, že za svoje konanie voči prostrediu sa zodpovedá svojmu Stvoriteľovi. Boh človekovi zveruje prostredie a svet,

1 Profesor na Fakulte historických vied Gréckokatolíckej univerzity v Prešove. Doktor teológie a Filozofie. Doplnujúce štúdiá absolvoval na Centra pre štúdium gréckeho jazyka a kultúry na univerzite v Ioannine v Grécku a taktiež na Fakulty medzinárodných štúdií na Univerzite v Haife v Izraeli. V roku 2011 sa habilitoval v odbore Religionistika, na kde v súčasnosti pôsobí aj ako co-garant vedného odboru Religionistika. Venuje sa hermeneutike, židovskej histórii a kultúre, medzinabozenskému a internetníckemu dialógu, problematike extremismu.

človek sa má o tento svet starať a pokračovať v Božom stvoriteľskom akte. Preto teológia stvorenia je vo svojej podstate ekologická, agape-teologická.

Stvoriteľ verzus stvorenie

Ak chceme porozumieť prostrediu človeka v tradícii judaizmu musia sa do úvahy vziať dva biblické texty z knihy Genezis, ktoré sa v prvom rade dotýkajú ľudskej osoby. V textoch Hebrejskej biblie, v knihe Genezis je osobitne zdôraznená veľkosť človeka: „Nato Boh povedal: «Urobme človeka na náš obraz a podľa našej podoby! Nech vládne nad rybami mora i nad vtáctvom neba i nad dobytkom a divou zverou a nad všetkými plazmi, čo sa plazia po zemi!» A stvoril Boh človeka na svoj obraz, na Boží obraz ho stvoril, muža a ženu ich stvoril. (Gn 1, 26–27); „V tom čase, keď Pán, Boh, urobil zem a nebo, nebolo ešte na zemi nijaké poľné krovie a nepučala ešte ani poľná tráva, lebo Pán, Boh, nedal pršať na zem a nebolo ani človeka, ktorý by obrábal zem a privádzal na zem vodu (kanálov) a zavlažoval celý povrch zeme. Vtedy Pán, Boh, utvoril z hliny zeme človeka a vdýchol do jeho nozdier dych života. Tak sa stal človek živou bytosťou.“ (Gn 2, 4b–7).

Už prvé kapitoly knihy Genezis predstavujú postavenie človeka medzi ostatným stvorením. V biblických textoch je vyjadrená nedotknuteľná dôstojnosť človeka a aj jeho odlišnosť. Tu je potrebné rešpektovať, chrániť a zvelaďovať.²

Človek je stvorený na Boží obraz, dosahuje najvyššiu dôstojnosť. Obraznosťou „Boží obraz“ tak Písmo definuje človeka – ľudskú osobu ako takú a zo stvorenia mu dáva najvyššiu prioritu. Tá sa potvrdzuje aj tým, že človek, ako Božie stvorenie sa stáva Božím spolupracovníkom, teda že má vládnuť zemi a zaľudniť ju. K tomu je pripojený ešte jedna skutočnosť, že Boh komunikuje s človekom od počiatku sveta až po dnes rôznymi formami a adresuje mu svoje slovo.³ Slovo obsahuje výzvu podmaniť a zaplniť zem. Človek koriguje všetko ostatné stvorenie. Stáva sa prijímateľom jeho slova a nadväzuje dialóg so Stvoriteľom.⁴ Všetko je doplnené o poslušnosť človeka k Stvoriteľovi.

2 M. Petro, *Kríza súčasného manželstva a cesty jej prekonania*, Štúdio F Námestovo, Námestovo 2004, s. 109.

3 Pápežská Biblická Komisia, *Židovský národ a jeho Svätá Písma v kresťanské Biblii*, čl. 27.

4 L. Contos, *Základná antropologická línia v encyklikách Jána Pavla II*, Dobrá kniha, Trnava 1996, s. 37.

„Zo stromu poznania dobra a zla však nejez! Lebo v deň, keď by si z neho jedol, istotne zomrieš.“ (Gn 2, 16–17)

Ďalším aspektom je existencia človeka ako muža a ženy. Cieľom tohto zväzku je slúžiť životu. Tým, že človek je stvorený na Boží obraz ako muž a žena je rovnosť pohlaví postavená na rovnakú úroveň a rovnakú dôstojnosť. „Podobnosť Bohu, spoločenství muža a ženy a vláda nad svetom jsou tedy navzájem úzce spjaté.“⁵ Vrcholom stvorenia je stvorenie človeka ako muža a ženy na obraz a podobu Boha a zverenie mu panovania nad celým stvoreným svetom.⁶

Vzťah medzi skutočnosťou, že ľudská osoba je stvorená na Boží obraz a tým, že dostal zem aby si ju podmanil, poukazuje na následky, ktoré vylučujú (medzi ľuďmi) nadradenosť medzi človekom a človekom a medzi jednotlivými skupinami v spoločnosti. Je to poverenie pre každého človeka, aby pokračoval v tvoriteľskom diele a žil harmonicky v rámci vzťahov, ktoré človek vytvára. V biblických textoch je vyjadrená aj požiadavka zachovania týždenného rytmu, kde má človek vyhradený čas pre Boha / čas odpočinku ako svojho Stvoriteľa. V kontexte dialógu stvorenia so stvoriteľom mu vzdáva úctu.⁷

Rovnako aj učitelia talmudu predstavujú ľudskú osobu na vrchole zo všetkých Božích stvorení. Poukazujú na nezmeniteľnosť osobnosti. Individualita človeka sa ukazuje v kontakte s inými ľuďmi. Každá individualita je Stvoriteľom vtlačená do každej osobnosti, lebo je dielom Boha. Z toho aj v judaizme vyplýva fakt rovnosti medzi ľuďmi. V nej nemá žiadna osoba prednosť pred druhou. Človek je tak zodpovedný za svoj individuálny vývoj i za všetko ostatné stvorenie. Stvorený svet existuje kvôli nemu samotnému.⁸

Poverenie a zodpovednosť človeka

Ďalším smerodajným a zároveň pokračujúcim textom je pokračujúce osobitné oslovenie a výzva pre človeka. „Boh ich požehnal a povedal im: «Budte plodní, množte sa, naplňte zem a podmaňte si ju; vládnete nad morskými rybami,

5 Pápežská Biblická Komisia, *Židovský národ*, op. cit., čl. 27.

6 K. Kardis, *Mezopotámska mytológia a biblická predhistória (Gn 1–11)*. In: *Disputationes quodlibetales* 2004, Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka bohoslovecká fakulta, Prešov 2004, s. 38.

7 Pápežská Biblická Komisia, *Židovský národ*, op. cit., čl. 27.

8 K. Schubert, *Židovské náboženství v proměnách věků: Zdroje / Teologie / Filosofie / Mystika*, Vyšehrad 2002, s. 43.

nad nebeským vtáctvom a nad každým živočíchom, čo sa hýbe na zemi.» Boh povedal: «Dávam vám všetky rastliny nesúce semená na povrchu celej zeme a všetky stromy, ktoré prinášajú ovocie so semenom; to bude vaša potrava. Všetkým divým zvieratám, všetkému nebeskému vtáctvu a všetkému, čo sa plazí po zemi a má v sebe dych života, dávam za potravu všetky zelené rastliny», a stalo sa tak. Boh videl všetko, čo urobil: a hľa, bolo to veľmi dobré. Bol večer a bolo ráno: šiesty deň“ (Gn 1, 28–31).

Od vzťahu Boh – Stvoriteľ a človek sa téma presúva na vzťahu človeka k svojmu prostrediu. Človek dostáva príkaz podmaniť si zem (porov. Gn 1, 28). Právo vlastníctva sa začína tým, aby človek „obrábal a strážil“ – „Jahve Boh vzal človeka a umiestnil ho v záhrade Eden, aby ju obrábal a opatroval“ (Gn 2, 15). Človek získava právo na vlastníctvo / hospodárenie sveta, ktoré je spojené s prácou. Otázka vo vzťahu k svetu je postavená tak, že človek je správcom a nie jeho univerzálnym vlastníkom.⁹ Aj keď hriech človeka narúša postoje k stvoreným veciam a práca sa stane náročnou (Gn 3, 19), neruší sa poslanie človeka, že prácou sa bude realizovať aj jeho pokrok i pokrok sveta. Ľudstvo je tak poverené spravovať prostredie a prírodu ako Boží predstaviteľ a správať sa k nej tým istým spôsobom ako Boh, ktorý ju stvoril.

Sprava a organizácia prostredia a prírody od počiatku nie je ľubovoľná. Hermeneutiku tejto situácie predstavuje nasledujúci text Písma: „I vzal Pán, Boh, človeka a umiestnil ho v raji Edenu aby ho obrábal a strážil. A Pán, Boh, prikázal človekovi: «Zo všetkých stromov raja môžeš jesť. Zo stromu poznania dobra a zla však nejedz! Lebo v deň, keď by si z neho jedol, istotne zomrieš»“ (Gn 2, 15–17). Text ukazuje na vzťah panovať nad zemou vyjadrenými slovami *obrábať* a *strážiť* súvisí s dodržiavaním určitých pravidiel a zodpovednosti, ktoré predstavuje príkaz Pána nejedť zo stromu poznania. Tragédia začína, keď človek poruší príkaz a následkom je porušenie harmónie, strata dôvery. Predstavená otázka „*Kde si?*“ (Gn 3, 9) odzrkadľuje, že človek nie je tam, kde by mal byť, teda kde ho Boh určil a to nielen vo vzťahu k nemu, ale i vo vzťahu k prostrediu. Z neuposlúchnutia vznikajú ďalšie následky: strata Edenu, poslanie – práca ostáva, ale je zameraná na zem a človek si ju bude svojou prácou podmaňovať. Prácu bude sprevádzať telesná i duševná námaha. Aj keď došlo k porušeniu prvotného stavu človeka predsa povolanie tvoriť a pracovať mu ostáva. Je to cieľ priviesť tvorenú činnosť k plnosti. Zaujímavosťou je, že aj

9 Š. Kováč, *Pro Sacerdote*, Prima – Print spol.s.r.o., Topoľčany 1999, s. 30.

keď človek svojím slobodným rozhodnutím porušil svoj prvotný stav, predsa jeho veľkosť ostáva, pretože to chcel Boh. „avšak tento aspekt je druhotný a neruší aspekt „velikosti“, zamýšlený Bohem v jeho stvoriteľskom pláne.“¹⁰

Sobotný a jubilejný rok ako akt zodpovednosti k prostrediu

Židovský národ prijal Božie zjavenie, uzavrel s Bohom zmluvu a tým, že ho Boh vyvolil, získal národ špeciálne postavenie. Dôsledkom tohto Božieho úkonu sa sám židovský národ vníma ako národ zodpovedný za stvorený svet. Ďalšie skutočnosti vo vzťahu k prostrediu vyplývajú z nariadení v Tóre: Ve eléh šemót – Ex a vajjikrá – Lv a sú to sväté roky: Sobotný rok a sobota:

- „Po šesť rokov budeš osievať zem a zbierať jej úrodu. Ale na siedmy rok ju necháš ležať úhorom a zriekneš sa úrody; zjedia ju chudobní tvojho ľudu a čo zvýši po nich, zožerú poľné zvieratá. To isté urobíš so svojou vinicou a so svojimi olivovými stromami. Po šesť dní budeš konať svoje práce a na siedmy deň prestaneš, aby si odpočinuli tvoj vól i tvoj osol a aby si oddýchli aj syn tvojej slúžky a cudzinec“ (Ex 23, 10–12).
- „Jahve prehovoril k Mojžišovi na vrchu Sinaj; povedal mu: «Prehovor k Izraelcom, povieš im: Až prídete do krajiny, ktorú vám dávam, bude pôda odpočívať jednu sobotu pre Jahveho. Šesť rokov budeš obsievať svoje pole, šesť rokov budeš orezávať svoju vinicu a oberať z nej plody. Ale v siedmom roku bude mať zem svoj sobotný odpočinok, sobotu pre Jahveho: nebudeš obsievať svoje pole a orezávať vinicu, nebudeš žať svoje klasy a zväzovať ich do snopov a nebudeš oberať hrozno, ktoré zostane neorezané. Pre zem to bude rok odpočinku. A sama sobota zeme vás bude živiť, teba, tvojho služobníka, tvoju slúžku, tvojho nádenníka, tvojho hosťa, skrátka tých, čo budú bývať u teba. A tvojmu dobytku a zvieratám tvojej krajiny bude slúžiť za pokrm celá jej úroda»“ (Lv 25, 1–7).
- „Keby ste povedali: «Čo budeme jesť v siedmy rok, keď nebudeme siať a nebudeme zbierať úrodu?» – dám vám svoje požehnanie v šiestom roku tak, že vám vydá úrodu na tri roky“ (Lv 25, 20–21).
- Jubilejný rok „Napočítaš sedem ročných týždňov, sedemkrát sedem rokov, to je čas siedmich ročných týždňov, štyridsaťdeväť rokov. V siedmom

10 Pápežská Biblická Komisia, *Židovský národ*, op. cit., čl. 28.

mesiaci, desiateho dňa toho mesiaca dáš zaznieť zvučnému rohu; v Deň zmierenia budete trúbiť na rohu po celej svojej krajine. ¹Vyhlásite tento päťdesiaty rok za svätý a vyhlásite oslobodenie všetkých obyvateľov krajiny. Bude to pre vás jubilejný rok: každý z vás znova získa dedičstvo, každý z vás sa vráti k svojmu rodu. ¹Tento päťdesiaty rok bude pre vás jubilejným rokom: nebudete siať, nebudete žať klasy, ktoré nebudú zviazané do snopov, nebudete oberať vinič, ktorý bude voľne rásť. ¹²Jubilejný rok bude pre vás svätý, budete jesť to, čo sa urodí na poli“ (Lv 25, 8–12).

Okrem soboty, ktorá patrila Bohu mala posvätný charakter požiadavka na národ týkajúceho sa sobotného – siedmeho roka. Zem sa neobrábala, tým sa vyjadriло že patrí Bohu. Je to zároveň vyjadrením i školou viery, dôvery a spoliehanie sa na Pána. Zaujímavosťou bol jubilejný rok. Slávil sa každých päťdesiat rokov. Kto predal svoj majetok (domy, polia a iné) predaný z chudoby a núdze sa vracal späť pôvodnému majiteľovi. Z toho vyplýva, že Izraelita nikdy nepredal svoj majetok dal ho len do užívania. V jubilejnom roku, aj otroci židovského pôvodu dostávali slobodu. Preto jubilejný rok bol sa volal aj rokom slobody.

Posvätné i agrárne sviatky judaizmu ako vyjadrenia vzťahu k prírode

Pesach je najdôležitejším židovským sviatkom, ktorý sa slávi z dôvodu oslobodenia židovského národa z Egyptského otroctva. Osobitne sa však prízvukuje udalosť, keď boli usmrtení všetci prvorození v Egypte, ale Izraelitov sa táto posledná rana nedotkla, pretože ich dvere boli označené krvou zabitého bāránka. Popri viacerých pomenovaniach však židovský sviatok Pesach nesie aj hebrejské pomenovanie ako *chag ha-aviv*, čo znamená sviatok jari.¹¹ Dôvodom je skutočnosť, že v zmysle biblického textu knihy Exodus 13,4 sa odchod Izraelitov z Egypta uskutočnil v jari a aj najväčší židovský sviatok tak preberá všetku „jarnú“ symboliku. Táto symbolika ukazuje evidentnú spätosť sviatku s prírodou, ktorá v jarnom mesiaci predstavuje obnovu života rastlín i celej prírody.¹² Následne je tak sviatok Pesach spojený respektíve zaradený do poľnohospodárskeho cyklu v *Erec Jisra'el* spolu s dátumom odchodu z Egypta

¹¹ Y. Levy, *Oxford English – Hebrew Hebrew – English Dictionary*, Oxford University Press, Oxford 1991, s. 472.

¹² M. Stern, *Sviatky v živote židů*, Vyšehrad, Praha 2002, s. 165.

v židovskom mesiaci nisan/aviv, ktorý je zároveň prvým jarným mesiacom.¹³ Jej presah vchádza aj do osobnej spirituality, keď slávenie sviatku Pesach predstavuje aj pre bežného žida možnosť absolvovania slávením sviatku aj duchovnú obnovu.¹⁴

Sviatok Šavuot je židovským pútnickým sviatkom, ktorého termín sa prekladá ako sviatok týždňov. Tento sviatok vychádza na siedmi týždňov po sviatku Pesach a je rovnako spojený s poľnohospodárskym cyklom a poďakovaním ako sviatok prvej žatvy rovnako v zmysle knihy Exodus, kde sa píše: „Nepredstúpíte predto mňa s prázdnyimi rukami. Budeš zachovávať sviatok Žatvy, prvotín svojej sejby na poliach, a sviatok Zberu úrody na konci roka, keď budeš zbierať z polí plody svojich prác. Trikrát do roka predstúpia všetci tvoji muži pred Pána Jahveho“ (Ex 23, 16). Jeho osobitnou častou je hebr. jóm ha-bikurím známy ako deň prvých plodov. Začiatok obdobia prvých plodov mal zároveň náboženský ráz. Každý pestovateľ prinášal tie najlepšie prvé plody do Jeruzalemského chrámu ako dar, ktoré boli osobitné požehnané a ich požehnanie sa vzťahovalo na celú pestovateľskú prácu i na Izraelitu.¹⁵ Sviatok ma taktiež názov ako chag ha-kacir – slavnosť žne prvotín, keď sa zožala uroda jačmeňa a zacalao obdobie žní pšenice.¹⁶

O týchto praktikách hovorí kniha Numeri, kde sa píše:

- „Všetko najlepšie z oleja, najlepšie z nového vína a obilia, prvotiny, ktoré dávajú Jahvemu, ja dávam tebe. Prvé plody zo všetkého, čo urodí ich zem a čo prinesú Jahvemu, budú patriť tebe; každý čistý v tvojom dome z nich smie jesť“ (Nm 18, 12–13).
- „V deň prvotín, keď budete obetovať Jahvemu z nových plodov na váš sviatok Týždňov, budete mať sväté zhromaždenie; nebudete vykonávať nijakú služobnú prácu. Obetujete celopal príjemnej vône pre Jahveho: dva býky, jedného barana a sedem jednoročných baránkov. Príslušná pokrmová obeta jemnej múky zamiesenej s olejom bude tri desatiny efy na jedného býka, dve desatiny efy na každého barana, jedna desatina efy na každého zo siedmich baránkov. Obetujete jedného capa na obetu za hriech, na vykonanie obradu zmierenia za vás. Tieto obety budete

13 J. Newman, G. Sivan, *Judaizmus od A do Z*, Sefer, Praha 2009, s. 80, 137.

14 M. Stern, *Svátky v živote židů*, op. cit., s. 165.

15 Ibidem, s. 206.

16 J. Newman, G. Sivan, *Judaizmus*, op. cit., s. 204.

robiť navyše okrem ustavičného celopalu, jeho príslušnej pokrmovej a nápojovej obety“ (Nm 28, 26–31).

Sviatok známy ako Sukot označuje sviatok stánkov, ktorý súvisí z východom Izraelitov z Egypta, keď bývali pod stánkami. Tento sviatok je však tiež známami ako sviatok hebrejsky *chag ha-asif*, čo znamená ako sviatok zberu, zberu jesenných plodov zeme.¹⁷ Koniec sezóny žnív sa niesol v duchu poďakovania a radosti za prijaté požehnanie, ktoré sa prakticky realizovaním rôznymi obeťami.¹⁸ „Pätnásteho dňa siedmeho mesiaca budete mať sväté zhromaždenie, nebudete vykonávať nijakú služobnú prácu a po sedem dní budete sláviť sviatok pre Jahveho. Prinesiete Jahvemu celopal, obeť strávenú ohňom na príjemnú vôňu: trinásť býkov, dva barany, štrnásť bezchybných jednoročných baránkov. Príslušné pokrmové obety z jemnej múky zamiesenej s olejom budú tri desatiny efy na každého z trinástich býkov, dve desatiny efy na každého z dvoch baranov a jedna desatina efy na každého zo štrnástich baránkov. Pridá sa jeden cap ako obeť za hriech. To navyše okrem ustavičného celopalu a jeho pokrmovej a nápojovej obety“ (Nm 29, 12–16).

Sviatok alebo slávnosť plodov hebrejsky *Tu bi-szwat* je ďalším sviatkom, ktorý súvisí s úrodou i požehnaním Izraelitov. Samotný názov obsahuje číselnú hodnotu čísla 15. ševat. Číslo odkazuje na 15 rôznych plodín, ktorými bol Izraelský národ obdarovaný prostredníctvom plodov zeme od Boha. Celkových plodín je však 17, nakoľko sú pridané ešte 2 druhy obilnín. Spoločná konzumácia je spojená s chválami za dary zeme, ktoré sú Božími darmi. Modlitba chváli jasne ukazuje prepojenosť jednotlivca a zeme, ktorá sa odrieka v tomto znení: Bože náš, kráľ sveta, ty si stvoril množstvo stvorenia a ich potreby. Ďakujeme ti za všetko, čosi stvoril, aby si všetko živé zachoval. Buď pochválený ty, ktorý žiješ cez všetky časy.¹⁹

V tejto línii ide aj ďalší sviatok známy ako ďakovná obeť za úrodu, ktorý je známy hebrejským názvom ako *La ba-omer*. Obeť, ktorá pozostávala so vzväzku jačmeňa sa nosila a odovzdávala ako desiatok kňazom. Zmysel tejto obety spočíval aj v tomto prípade v poďakovaní Bohu za novú úrodu, pred tým, než sa znej pripravia pokrmy.²⁰

17 M. Stern, *Svátky v životě židů*, op. cit., s. 105.

18 J. Newman, G. Sivan, *Judaizmus*, op. cit., s. 190.

19 M. Stern, *Svátky v životě židů*, op. cit., s. 149–150.

20 Ibidem, s. 195.

Udalosti v prírode – na horách/vrchoch – Hora ako špecifické prostredie stretnutia

Všetky veľké a dôležité udalosti v histórii starovekého Izraela sa udiali na horách teda v prírode. Hory boli od nepamäti miestom tajomným, miestom spájania pozemského a nebeského sveta, rovnako aj ľudská skúsenosť s výstupom na vrch a pozorovanie okolitého sveta už dala ľuďom na starovekom blízkom východe pocit, že je to niečo/nieкто kto ich presahuje. Preto hory a vrchy sa stali miestom a sídlom bohov i miestom kde sídli, respektíve miesto posvätné, kde sa možno stretnúť s Bohom Izraela. Podobne hora sa stáva miestom stretnutia človeka s Bohom a eschatologickou perspektívou do budúcnosti u prorokov, a miestom modlitby a mystiky v knihe Žalmov spojených s putovaním na sviatky do Jeruzalema na horu Sion.

Takto sa predkladá možnosť na spoločný dialóg, pretože aj judaizmus čerpa svoje chápanie Boha, sveta, človeka z Písma. Keď biblické texty hovoria o človeku hovoria hneď i o Bohu, ale i o jeho prostredí, prírodne prostredie nie je len matéria, ale aj obdivuhodné dielo Stvoriteľa.

Záver

Inšpiráciou je aj dokument Pápežskej biblickej komisie *Biblia a morálka* a podkapitola: „Človek stvorený na Boží obraz a jeho morálna zodpovednosť“.²¹ V dokumente sa konštatuje, že celý svet stvoril Boh. Skutočnosť morálnych dôsledkov je spojená s konštatovaním, že človek je stvorený na Boží obraz. Čo to však znamená: človek ma skúmať Boží plán a má konať správne. Patrí mu úloha formovať „kreatívnym“ spôsobom svet, ktorý je stvorený Bohom. Táto zodpovednosť sa musí uskutočňovať múdram a blahovoľným spôsobom, napodobňujúc vládu samotného Boha nad svojím stvorením. Ľudia môžu ovládať prírodu a objavovať veľkosť vesmíru, no musia rešpektovať limity určené Stvoriteľom, lebo inak sa zem môže stať miestom zneužívania, ktoré môže zničiť delikátnu rovnováhu a harmóniu prírody. Boh, ľudstvo a stvorený svet

21 Papežská biblická komise, *Bible a morálka: Biblické kořeny křesťanského jednání*, Karmelitánské nakladatelství 2010.

sú medzi sebou prepojené a preto je prepojená teológia, antropológia a ekológia. Neuznávanie práv Stvoriteľa voči ľudstvu a svetu vedie k ekologickej katastrofe.

